

پژوهشنامه حقوق فارس، سال اول، شماره اول، زمستان ۱۳۹۷

بررسی خلاءهای قانونی در برقراری امنیت در دریا محمد قربان زاده^۱، علی زندی راد^۲، محمد کمالی^۳

چکیده

ابعاد مختلف زندگی بشر در دنیای معاصر و پیچیدگی‌هایی که در رابطه با جامعه به وجود می‌آید، باعث می‌گردد که کشور به نگاهی کلان‌نگر و جامع در خصوص مطالعات امنیت ملی نیازمند باشد تا کشور را از معرض تهدیدات سخت و نرم پیش‌رو عبور دهد. نگاه‌های تنگ‌نظرانه نسبت به مطالعات امنیت ملی قطعاً جوابگوی نیازهای کنونی کشور نبوده، به سردرگمی و عدم موفقیت در مبارزه و مقابله با تهدیدات پیرامونی منجر خواهد شد. دولت‌ها با ایجاد مرز برای خود ملزم به حفظ امنیت جهت ملت نیز می‌باشند که در برخی از این موارد مرزها به دریا ختم می‌شود. در راستای حقوق دریاها قوانینی در سطح بین‌المللی وضع گردیده که دولت‌ها موظف به رعایت آن می‌باشند. بحث امنیت دریاها با چالش‌هایی مواجه است، که به بررسی برخی از این چالش‌ها و راهکارهای مقابله با این عوامل که امنیت دریایی ایران را به مخاطره می‌اندازد و خلاءهای قانونی که برای مبارزه با آنها وجود دارد می‌پردازیم. به نظر می‌رسد با توجه به بافت دولت‌های منطقه و وضعیت سرزمینی و جغرافیای سیاسی آن امنیت منطقه‌ای مبتنی بر همکاری بین دولت‌های منطقه، مناسب‌ترین شیوه برای تأمین امنیت دریایی است.

واژگان کلیدی: امنیت، حقوق دریاها، خلیج فارس.

۱- استادیار گروه حقوق و الهیات دانشگاه پیام نور شیراز m.ghorbanzadeh55@yahoo.com

۲- کارشناس ارشد حقوق خصوصی از دانشگاه قم (نویسنده مسئول) zandiradali@gmail.com

۳- دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد امارات متحده عربی mkamalioo@gmail.com

مقدمه

شکی نیست که امنیت از نیازهای حیاتی زندگی بشری بوده و رسیدن به این احساس مستلزم وجود امنیت پایدار در جامعه است. امنیت موردنظر به معنی عام، امنیت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شغلی، تا سلامت جسمانی، روحی و حیثیتی افراد را شامل می‌شود (ابراهیمی، ۱۳۸۷، ۶۷).

جمهوری اسلامی ایران، به عنوان کشوری با موقعیت راهبردی، در دنیای معاصر همواره در معرض انبوهی از تهدیدات قرار داشته است. یکی از تهدیدات مهم در حوضه دریا و تهدیداتی است که از این سمت وارد می‌شود آن چه بیش از هر چیز دیگر برای تأمین امنیت دریایی کشور لازم به نظر می‌رسد توجه ویژه به شناسایی و احصای تهدیدات امنیت دریایی کشور و تلاش در جهت مقابله با این تهدیدات است و با توجه به محدودیت زمان و منابع مالی و انسانی برای مقابله با این تهدیدات، اولویت‌بندی دقیق تهدیدات اهمیت دارد.

امنیت یکی از مباحث محوری در حوزه علم سیاست و حوزه سیاست‌گذاری در هر نظام سیاسی است که همواره از ابعاد مختلفی تهدید می‌شود. امنیت پدیده‌ای کیفی است که بر حسب درجه‌بندی‌های عمدتاً ذهنی قابل توصیف است و اغلب آن را نبود تهدیدات و خطرات تعریف می‌کنند (Engerer, 2009, 7).

یکی از مهم‌ترین مسائل مورد توجه کشورهای قدرتمند جهان، در شرایط کنونی، حرکت به سوی اولویت‌بندی تهدیدات امنیت ملی است. با توجه موارد یاد شده در این تحقیق هدف بر این است تا مواردی که باعث به خطر انداختن امنیت دریایی می‌شود، قوانینی که در این خصوص وضع گردیده و خلاءهایی که در زمینه قانونی وجود دارد مورد بررسی قرار گیرد.

۱- امنیت

اگر بخواهیم یک تعریف علمی و منطقی از امنیت داشته باشیم می‌توان گفت؛ امنیت یعنی فقدان تهدیدات نسبت به ارزش‌ها، منافع، اهداف. به عبارتی حتی در بعد ذهنی، ملتی و کشوری نسبت به مورد هجوم قرار گرفتن منافع، اهداف و آرمان‌های خود هیچ‌گونه هراسی نداشته باشد. البته تعاریف دیگری از امنیت صورت گرفته است. از قبیل در معرض خطر نبودن یا از

خطر محافظت شدن. همچنین امنیت، عبارت است از، رهایی از تردید، آزادی از اضطراب و داشتن اعتماد و اطمینان. برای نمونه آقای «باری بوزان» نظریه‌پرداز امنیت بین‌الملل امنیت را این گونه تعریف می‌کند: «در زمینه امنیت نکته اصلی رهایی از هر نوع خطر و تهدید است.» بوزان دو عنصر دوستی و دشمنی و تقسیم قدرت بین دول اصلی را عوامل موثر در مجموعه امنیتی می‌داند (بوزان، ۱۳۸۱، ۳۷). معهدا می‌توان نتیجه گرفت امنیت از مهم ترین اهداف و انگیزه‌ها از قدیم‌الایام تاکنون نیز بوده است. این انگیزه با جوهره اصلی انسان پیوند خورده و حفظ و صیانت از خود از مهم ترین اهداف هر انسان است. مهم ترین نیاز هر فرد، خانواده و جامعه و حکومت، تأمین امنیت است. کشور به عنوان یک واحد سیاسی، وظیفه تأمین امنیت افراد، گروه‌های مختلف اجتماعی و سازمان‌های مرتبط به خود را دارد (روشندل، ۱۳۷۳، ۸).

اما مفهوم امنیت ملی با وجود اهمیت آن نتوانسته همپای سایر تحولات فزاینده در سطح داخلی و خارجی پیش رود. باری بوزان از این مفهوم به عنوان یک مفهوم عقب‌مانده نام می‌برد. امنیت ملی یعنی حالتی که ملتی فارق از تهدید از دست دادن ارزش‌های بنیادین خود باشد. امنیت ملی یک ایده غربی و خصوصاً آمریکایی است، که از سال‌های پس از ۱۹۴۵ میلادی به عنوان یک مفهوم رایج در محافل علمی و آکادمیک وارد شد. درخصوص نگرش و دیدگاه‌ها نسبت به امنیت ملی دو نظریه وجود دارد: الف) نگرش سنتی به امنیت که خود به دو دسته تقسیم می‌شود؛ واقع‌گرایان و آرمان‌گرایان (ایده آلیسم). ب) نظریات جدید امنیت شامل؛ نواقح گرای (نورتالیسم)، نهادگرایان (نولیرال)، نظریه سازندگی، مکتب کپنهاگ، جهان‌گرایان و امنیت در دوره معاصر.

پرداختن به دیدگاه‌های این دو مکتب در حوصله بحث ما نیست. اما می‌خواهیم بگوییم در یک نگاه اجمالی به فرآیند مطالعات امنیتی، ابعاد ذهنی و عینی امنیت پیچیده می‌شود. در نتیجه راه‌های رسیدن به یک نقطه ایده‌آل با پیچیدگی بیشتری روبه‌رو می‌شود. نظام بین‌الملل و نظام‌های منطقه‌ای متشکل از دولت‌ها هستند که تعامل دولت‌ها از یک طرف و سازمان‌های بین‌الملل در نهایت به امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی منجر خواهد شد. معهدا امنیت منطقه‌ای در واقع تلاش و همگرایی دولت‌ها در یک منطقه جهت رسیدن به امنیت ملی مطلوب است. امنیت هیچ کشوری بدون امنیت منطقه‌ای امکان پذیر نیست. به عبارتی کسب منافع ملی هیچ

کشوری بدون امنیت منطقه‌ای وجود نخواهد داشت. امروزه برای بسیاری از کشورهای منطقه ما نفت یک منبع حیاتی است که بخش مهمی از اقتصاد کشورهای منطقه را تشکیل می‌دهد. در حقیقت یک بخش مهم از منافع ملی ماست. از این رو این ماده حیاتی با اقتصاد و امنیت ملی ما و دنیا گره خورده است.

۲- حقوق بین الملل دریاها

حقوق بین الملل دریاها یا به اختصار حقوق دریاها یکی از قدیمی ترین و مهم ترین گرایش های حقوق بین الملل (عمومی) می باشد. این بدان جهت می باشد که دریاها همواره استفاده های گوناگونی را برای ملت‌ها و دولت‌ها به همراه داشته اند، از کشتیرانی و تجارت دریایی گرفته تا بهره برداری از منابع زنده (مانند ماهیان) و منابع غیر زنده (مانند منابع معدنی و نفت و گاز). نیاز به تنظیم این گونه استفاده‌ها و برقراری نظم حقوقی در استفاده از دریاها همواره ایجاب نموده است تا قواعد و مقررات حقوقی وضع شوند تا بر این گونه استفاده های از دریاها حاکم باشند. بر اساس این ضرورت بوده است که در دوران معاصر یک نظام حقوقی بین المللی (به عنوان جزئی از نظام حقوق بین الملل عمومی) شکل گرفته که حقوق بین الملل دریاها نامیده شده است. بدین ترتیب و با توجه به توسعه های صورت گرفته در دهه های اخیر در زمینه این گرایش از حقوق بین الملل، به سادگی می توان حقوق بین الملل دریاها را این گونه تعریف نمود: «حقوق بین الملل دریاها مجموعه ای از قواعد، مقررات و اصول حقوقی بین المللی است که بر روابط میان دولت‌ها (و به نوعی بر روابط میان دولت‌ها با سازمان های بین المللی و در برخی موارد با افراد) در چهارچوب استفاده های از دریاها حاکم می باشند» (صوفی، ۱۳۹۶، ۲۶۶). بدیهی است که حقوق بین الملل دریاها بر همه مناطق دریایی دولت های ساحلی و بر همه دریاها و اقیانوس های جهان حاکم می باشد. بدین ترتیب حقوق بین الملل دریاها قواعدی را در بر می گیرد که بر بیش از دو سوم از کره زمین حاکم می باشند و این نکته به خوبی اهمیت این گرایش از حقوق بین الملل دریاها را نشان می دهد.

۳- مرز دریایی و امنیت مرزی

مرزها خطوطی هستند که حدود بیرونی قلمرو سرزمین تحت حاکمیت یک دولت ملی را مشخص می‌کنند. مرز عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی یا یک کشور از دیگر واحدهای مجاور است (حافظ نیا، ۱۳۸۵، ۶۹). در واقع مرز یک خط نیست، بلکه یک سطح عمودی است که از طریق فضا، خاک و زیرزمین، دولت‌های همسایه را برش می‌دهد. این سطح در روی زمین به صورت یک خط به نظر می‌رسد (Glassner, 2004, 75). مرزهای آبی دو گونه اند: یا رودخانه‌ای و یا دریایی. مرز در دریا نیز دو گونه است: مرزهای سطح آب که بر اساس معیارهای بین‌المللی از ۳ تا ۱۲ مایل و یا بیشتر از خط ساحلی تعیین می‌شوند و به آب‌های ساحلی موسوم است، گونه دوم مرزهای دریایی، مرزهای کف دریا هستند که با گستره فلات قاره هر کشور تعیین می‌شود (مجتهدزاده، ۶۹، ۱۳۸۰).

مفهوم ایجاد امنیت در مرز، جلوگیری از هر گونه اعمال خلاف قائده در طول مرزهای یک کشور و کانالیزه نمودن تردد اشخاص و حمل و نقل با رعایت ضوابط قانونی از طریق دروازه‌های مجاز مرزی اس (اخباری و نامی، ۱۳۸۸، ۵۲). دیدگاه سنتی امنیت مرزی را در صیانت از مرز در مقابل تجاوز بیگانه تعریف می‌نمایند در حالی که فراستی‌ها معتقدند تهدیدات مرزی صرفاً جنبه نظامی ندارد و می‌توان برای آن طیف متنوعی از تهدیدات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، زیست محیطی، فناوری و غیره قائل شد. بنابراین مهم‌ترین و اصلی‌ترین نقش مرز، ایجاد مانع در برابر حرکت انسان، کالا و افکار است که تحت عنوان امنیت مرز هم خوانده می‌شود. امنیت مرزی به معنای جلوگیری از هر گونه اعمال خلاف قانون در طول مرزهای یک کشور و قانونی کردن تردد اشخاص و حمل کالا با رعایت ضوابط قانونی و از طریق دروازه‌های مجاز مرزی است (زرقانی، ۱۳۸۶، ۱۸). وقتی از امنیت مرزها صحبت می‌شود، به معنای وجود ثبات در مرزها و نفوذناپذیری مرزها از حیث ورود کالای قاچاق، آسایش و ایمنی مرزنشینان، فقدان تهدید در مرزها و... است.

۴- مرزهای دریایی و چالش‌های جمهوری اسلامی ایران در تثبیت امنیت خلیج فارس

خلیج فارس از رنسانس به این سو، از آبراهی با موقعیت ارتباطی و جایگاهی منطقه‌ای به موقعیتی راهبردی، اقتصادی، سیاسی، ژئوپلیتیک و ژئوانرژی در مناسبات و تعامل‌های بین‌المللی بدل شد. به نظر می‌رسد منطقه خلیج فارس، این نقش منحصر به فرد و بی‌بدیل را تا نیمه نخست قرن بیست و یکم دارد. از ابتدای قرن بیستم تا پایان دهه هفتاد که مصادف با تولد کشورهای کوچک حوزه جنوبی خلیج فارس است، به کمک انگلیس، تلاش‌هایی برای همگرایی میان این کشورها صورت گرفت، اما هیچ‌یک از این همکاری‌ها به همگرایی کاملی منجر نشد و اختلاف‌ها و چالش‌های بعدی را نیز به وجود آورد. حضور آمریکا و بازگشت انگلیس و فرانسه به منطقه، رقابت تسلیحاتی، دیدگاه‌های امنیتی متفاوت و بعضاً متضاد، نبود اعتماد جمعی، وجود اختلاف‌های ارضی و مرزی، نبود دیدگاه‌ها و هنجارهای مشترک و وجود اختلاف‌های قومی و فرهنگی در منطقه، زمینه‌ساز واگرایی و ازسازه‌های مهم ناهمانندی و ناهمگرایی منطقه خلیج فارس است (زارعی و همکاران، ۱۳۹۳، ۷۵). بر این اساس همواره تثبیت امنیت خلیج فارس متأثر از عوامل گوناگون و متنوع بوده است که برقراری صلح و آرامش در این منطقه کلیدی جهان را ناممکن کرده است. در ادامه به مهم‌ترین چالش‌های خلیج فارس از منظر مرزهای دریایی، اشاره می‌شود.

۴-۱- چالش‌های جغرافیایی

نبود مرز دریایی دقیق بین ایران و امارات متحده عربی؛ اختلافات ارضی و مرزی میان ایران و امارات بر سر جزایر سه‌گانه؛ تردد اکثر شناورها در داخل طرح تفکیک که در حال حاضر در قلمرو سرزمینی کشور عمان قرار دارد (به دلیل عمق مناسب)؛ جایگزینی مسیر فعلی انرژی در تنگه هرمز.

۴-۲- چالش های حقوقی

متهم کردن ایران به نقض قوانین دریاها (کنوانسیون ۱۹۸۲)؛ ترانزیتی بودن عبور از تنگه هرمز (عبور پیوسته و مداوم)؛ اختلافات سیاسی بر سر منافع و دیدگاهها در بین اعضای شورای همکاری خلیج فارس؛ نگرانی و ترس اعضا از اقدامات سایر اعضا؛ مخالفت آمریکا با گسترش فعالیت ایران در خلیج فارس و تنگه هرمز؛ رقابت های مذهبی و ایدئولوژیکی بین ایران و کشورهای منطقه.

۴-۳- چالش های نظامی

مسابقه تسلیحاتی و حضور نیروهای بیگانه برای ایجاد امنیت خلیج فارس؛ بالا رفتن توان نظامی و تجهیزات لجستیکی و بهبود نیروی نظامی؛ رقابت های نظامی و امنیتی در کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس؛ حضور بازیگران خارجی برای تأمین امنیت تنگه هرمز و خلیج فارس؛ حضور و آرایش نیروهای نظامی در خلیج فارس (اخباری و نامی، ۱۳۸۸، ۹۲).

۵- محیط امنیتی دریایی جمهوری اسلامی ایران

محیط امنیتی یک کشور چیست؟ این محیط به چه عواملی بستگی دارد؟ محیط امنیتی دریایی جمهوری اسلامی ایران را با توجه به وضعیت نظام و تهدیدات پیش رو چگونه می توان ترسیم کرد؟ محیط امنیتی یک کشور در واقع چهارچوبی است که در آن دولت ها نقش آفرینی می کنند. این محیط به چند عامل وابسته است: الف) عوامل سیاسی، ب) عوامل نظامی، ج) عوامل اقتصادی و د) عوامل ژئوپلیتیکی. این چهار عامل مولفه های تأثیرگذار در محیط امنیتی یک کشور هستند. اما اگر بخواهیم محیط امنیتی دریایی جمهوری اسلامی ایران را بررسی کنیم می توان گفت که با توجه به مولفه های قید شده یک سلسله عوامل دیگری نیز در این ابعاد نقش آفرینی می کنند. کشورهای حاضر در محیط امنیتی دریایی جمهوری اسلامی را می توان به دو گونه تعریف کرد:

- کشورهای حاشیه که برخی ضعیف و برخی دیگر نیز هم تراز و رقیب هستند. از کشورهای ضعیف و کوچک می توان کشورهای حاشیه خلیج فارس را نام برد که اهمیت راهبردی چندانی در محیط امنیتی دریایی جمهوری اسلامی ایران ندارند. اما می توانند با اتکا به قدرت های بزرگ

و سلطه‌گر به موقع، به عنوان چالش‌های جدی در محیط امنیتی دریایی جمهوری اسلامی ایران باشند و به عنوان ستون‌های دشمن در منطقه عمل کنند، همچنان که دولت‌های سلطه‌گر به هنگام بحران‌های احتمالی نیز ناچارند با این گونه دولت‌ها همراه شوند و اجرای عملیات‌های مشترک و مرکب علیه منافع نظام جمهوری اسلامی ایران داشته باشند. بنابراین این کشورها برای دشمن اهمیت راهبردی پیدا می‌کنند و دیگر کشورهای هم‌تراز و رقیب چون پاکستان، ترکیه و رژیم صهیونیستی که به لحاظ توانمندی هم‌سطح جمهوری اسلامی بوده و نوع برخورد با این کشورها در حوزه‌های مختلف راهبرد خاص خود را می‌طلبند.

- کشورهای فرامنطقه‌ای و سلطه‌گر که سال‌هاست به دلیل تسلط بر منابع نفتی و ده‌ها برنامه راهبردی دیگر بر محیط امنیتی دریایی جمهوری اسلامی ایران سایه افکننده اند. این کشورها برای رسیدن به اهداف خود برنامه‌های بزرگ و کوچکی را طراحی و اجرا کرده اند. معینا محیط امنیتی دریایی جمهوری اسلامی با توجه به مباحث قید شده شکننده، ناپایدار و غیرقابل پیش‌بینی است. لذا بسیاری از پژوهشگران عرصه راهبردی معتقدند محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران یکی از دشوارترین محیط‌ها است. البته جمهوری اسلامی ایران در منطقه به دنبال ایجاد یک امنیت بومی به دست دولت‌های منطقه است، چنانچه این راهبرد را در بیانات مقام معظم رهبری به عنوان عالی‌ترین مرجع تصمیم‌گیری در جمهوری اسلامی ایران می‌توان دریافت: «امنیت خلیج فارس باید به دست دولت‌های منطقه تأمین شود».

۶- تهدیدات امنیتی محیط دریایی جمهوری اسلامی

جمهوری اسلامی همواره خواهان صلح و آرامش در منطقه بوده است، اما دولت‌های منطقه تحت تأثیر عملیات روانی غرب، امنیت و ثبات سیاسی خود را در گرو حمایت آنان می‌دانند. با این حال عمده‌ترین موضوعات امنیتی منطقه از دیدگاه جمهوری اسلامی ایران به شرح زیر است:

- وجود چندین مناقشه حقوقی بر سر مسائل مرزی و آبی و چاه‌های نفت بین کشورهای منطقه که تاکنون حل نشده و می‌تواند به تولید بحران در منطقه کمک کند. - حضور و نقش‌آفرینی قدرت‌های بزرگ در منطقه به طوری که برخی از آنان در راهبردهای خود به این نتیجه

رسیده‌اند که باید در صحنه‌های امنیتی منطقه غرب آسیا یک بازیگردان باشند، نه بازیگر. با این راهبرد، به دنبال تنش بین کشورها هستند و خود در پشت صحنه، کارگردانی می‌کنند. - سیاست رژیم صهیونیستی که در منطقه به دنبال اختلاف و عدم شکل‌گیری همگرایی در منطقه است. - موضوع تحولی به نام بیداری اسلامی و نقش‌آفرینی مردم در صحنه که این پدیده خوشایند دولت‌های منطقه نیست. - پدیده خشونت در منطقه تحت عنوان اسلام که در واقع پدیده تروریسم را زنده می‌کند. - رقابت‌های تسلیحاتی دولت‌ها بدون برنامه و اجرای عملیات‌های روانی در بین دولت‌ها و ملت‌ها تحت عنوان اسلام‌هراسی. - وجود منابع گسترده انرژی در منطقه و نیاز ملت‌های جهان به این مدل انرژی و تأثیر این مدل در رفتار دولت‌ها و علاقه دولت‌های سلطه‌گر جهت حضور در منطقه و تسلط بر این منابع به عنوان مهم‌ترین ابزار قدرت. - مقابله با تفکر اسلام انقلابی تحت عنوان تفکر بنیادگرایی در منطقه. - عدم همگرایی در بین کشورهای منطقه.

در مجموع با توجه مسائل قید شده و شاید ده‌ها مورد دیگر جمهوری اسلامی ایران چاره‌ای جز اتکا به خود و پیگیری سیاست خودیاری ندارد.

از مهم‌ترین مولفه‌های توسعه دریامحور موضوع امنیت دریایی است. موضوع امنیت دریایی شاید در حد تاکتیک باشد. اما تأثیر این مولفه راهبردی است. لذا این مولفه ارتباط تنگاتنگی با موضوع امنیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی دارد.

مولفه تأثیرگذار در امنیت دریایی عبارت است: - حاکمیت سیاسی - حاکمیت اقتصادی - حاکمیت ژئوپلیتیکی - امنیت حمل‌ونقل دریایی - امنیت تجارت و بازرگانی - امنیت زیست محیطی - قدرت دریایی. از مهم‌ترین و موثرترین مولفه‌ها در ایجاد امنیت دریایی به اعتقاد نگارنده قدرت دریایی است.

۷- نقش آفرینی خلیج فارس در روند تهدیدات متصور

به طور کلی تهدیدهای مرزی با توجه به موقعیت کشورها و شرایط پیرامونی و داخلی متفاوت است و می‌تواند شامل موارد زیر باشد: - تهدیدهای امنیتی - تهدیدهای سیاسی - تهدیدهای اقتصادی - تهدیدهای فرهنگی - تهدیدهای قاچاق (اخباری و نامی، ۱۳۸۸، ۴۲).

خلیج فارس به لحاظ موقعیت ممتاز جغرافیایی و قرار گرفتن در مسیر خطوط دریایی اقیانوس هند، دریای عمان، دریای سرخ و دریای مدیترانه و اتصال آب های آن به سواحل ایران، عراق و شبه جزیره عربستان، از قدیم الایام نقش به سزایی در همکاری، رقابت و کشمکش اقتصادی میان شرق و غرب سهم داشته است. امروزه بخش بزرگی از تولیدات قابل صدور ذخایر انرژی در منطقه هلال راهبردی خلیج فارس - دریای خزر قرار دارد و اهمیت این مناطق ژئواکونومیک به دلیل سیر نزولی ذخایر نفت و گاز سایر مناطق جهان رو به افزایش است. این منطقه از نظر ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی، بین المللی ترین منطقه دنیا است که به خاطر منابع انرژی، فضای ژئوپلیتیکی جایگاه مهمی را برای ایفای نقش بازیگران در قالب همکاری، رقابت، کشمکش و منازعه فراهم می‌سازد. بدین سان، حضور مداوم قدرت‌ها و بازیگران جهانی موجب گردیده تا خلیج فارس در کانون اهمیت جهانی قرار بگیرد. در عین حال تنگه راهبردی هرمز به عنوان آبراه ورودی و خروجی به خلیج فارس، همواره ارزش جهانی داشته و مورد نظر قدرت های برتر جهان بوده است. مجموعه نقشه ای ژئواستراتژیک تنگه هرمز باعث افزایش ارزش و اهمیت ژئوپلیتیکی آن شده و آن را کانون رقابت قدرت های جهانی و منطقه ای قرار داده است، به نحوی که هر قدرتی که کنترل تنگه، جزایر پیرامونی اش و حاکمیت بر آن‌ها را در اختیار داشته باشد، قادر است موازنه قدرت جهانی و منطقه ای را به نفع خود تغییر دهد و می‌تواند اراده سیاسی خود را در صحنه های بین المللی و منطقه ای اعمال نماید (حافظ نیا، ۱۳۸۵، ۴۶۸).

از دید قدرت های فرامنطقه ای همچون ایالات متحده آمریکا منافع حیاتی غرب در منطقه مستلزم حضور نظامی در منطقه است، که بر این اساس تنگه هرمز به دلیل کانال انتقال نیروی دریایی به داخل خلیج فارس، ارزش نظامی دارد و از طرفی گسترش روند بهره برداری از ذخایر نفتی منطقه خلیج فارس توسط کشورهای اروپایی، آمریکا و ژاپن به وابستگی شدید به

تنگه هرمز منجر گردیده و اهمیت تنگه هرمز، ارزش استراتژیکی بیشتری یافته، که به عنوان منطقه حساس در سیاست های برون منطقه ای قدرت های بزرگ به حساب می آید (حافظ نیا، ۱۳۷۱، ۴۲۸). سواحل و مناطق دریایی مشرف بر تنگه هرمز و خلیج فارس این امکان ژئوپولیتیکی را برای جمهوری اسلامی ایران فراهم می آورد تا ضمن بهره گیری مناسب از این ظرفیت سرزمینی و جغرافیایی در پیشبرد اهداف و سیاست های منطقه ای و جهانی خود از آسیب پذیری هایی که ممکن است در صورت بروز تنش و بحران در این منطقه حساس رخ دهد، جلوگیری کند و یا حداقل بکاهد.

۸- امنیت دریاها

گوناگونی امنیت بین المللی گسترش فوق العاده ای در بیش از دو دهه گذشته یافته است. ما در حال حاضر با انواع مختلفی از امنیت، از جمله اقتصادی، غذا، بهداشت، زیست محیطی، سیاسی، دریایی و انرژی مواجه هستیم. از طرف دیگر، آزادی رفت و آمد دریایی یکی از اصول اساسی و اولیه حقوق بین المللی دریاها می باشد. با توجه به این اصل، همه کشورها اعم از دارای ساحل (قابل دسترسی به آب های آزاد) و یا بسته، حق آزادی دریانوردی را دارند. این اصل اساسی به عنوان یک اصل عرف بین المللی به صورت قانونی از دو حالت متضاد، ادعای حق حاکمیت از یک سو و آزادی استفاده از دریاها از سوی دیگر ظهور کرد. سپس، این اصل در دو کنوانسیون سازمان ملل متحد، کنوانسیون ۱۹۵۸ سازمان ملل در دریاهای آزاد و کنوانسیون سال ۱۹۸۲ سازمان ملل متحد در مورد حقوق دریاها تدوین شد. مقررات قانونی در قوانین بین المللی در کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد حقوق دریاها سال ۱۹۸۲ گنجانده شده که تاکنون برای مدت زمان طولانی بدون تغییر باقی مانده است. با این وجود، در حال حاضر این رژیم قانونی از کاستی های جدی مانند اتخاذ توافق روی تعریفی از مشکلات دزدی دریایی و عملیات مربوط به دستگیری و تعقیب دزدان دریایی رنج می برد. در آغاز، حقوق حاکمیت دولت ها به آب های سرزمینی دریاها و کمربند مجاور دریاها برای آزادی دریانوردی محدود شد. در واقع ۲۰۰ مایل دریایی به عنوان گستره ای منحصر به فرد منطقه اقتصادی برای حفاظت طبیعی از منابع و محیط زیست دریایی در کنوانسیون سال ۱۹۸۲ سازمان ملل متحد در

مورد حقوق دریاها و آزادی دریانوردی گنجانده شد. پس از حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، مفهوم امنیت در دریاها اهمیت دوباره ای یافت. ترس احتمال استفاده از کشتی‌ها برای اهداف و حملات تروریستی، که تنها بر اساس صلاحیت ملی دولت پرچم در دریاهای آزاد است، باعث نگرانی امنیتی قابل توجهی شده است. این نگرانی‌های امنیتی بر اساس طیف گسترده‌ای از ابزارهای قانونی که می‌تواند در کنترل حمل و نقل دریایی مؤثر باشد، زیرا نود درصد کالاهای معامله شده جهان با کشتی‌ها حمل می‌شود، بنابراین امنیت دریاها و بنادر یک مسأله مهم در حال حاضر است. بر این اساس مطالعات جدیدی توسط ایالات متحده آمریکا ابداع شده که بتواند تعادل میان نیاز برای جلوگیری از اعمال غیرقانونی در دریاها و اصل آزادی دریانوردی برقرار نماید. با این وجود برخی نگرانی‌ها میان محدود کردن آزادی تردد کشتی‌ها به دلیل ایجاد امنیت شکل گرفته است. زنجیره تأمین دریایی یک سیستم پیچیده با بسیاری از بازیکنان فعال در کشورهای مختلف است، که بنادر، کشتی‌ها و خدمات جانبی از قبیل تدارکات را پوشش می‌دهد. سیستم حمل و نقل دریایی با توجه به تنوع و نیروی انسانی بین‌المللی در معرض تروریسم است، مقدار زیادی از کالاهای حمل و نقل شده، توضیحات و مالکیت اغلب آن‌ها مبهم است، دخالت هزاران نفر از واسطه‌ها، بسیاری از کشتی‌های ثبت شده در کشورهای کمتر سخت‌گیرانه و صاحبان کشتی به راحتی قادر به پنهان کردن هویت خود هستند. بر این اساس، امنیت دریایی مفهومی است که به راحتی تعریف نمی‌شود چرا که بسیاری از جنبه‌های درگیر برای آن وجود دارد. امنیت دریایی در واقع طیف وسیعی از مسائل مربوط به آزادی ناوبری، ایمنی در دریا و پدیده‌های خطرناک، از جمله سونامی و آتشفشان زیر آب که به طور طبیعی رخ می‌دهد و دزدی دریایی و سرقت مسلحانه، قاچاق در اشکال مختلف آن، از جمله انسان و مسائل مربوط به آلودگی و استخراج غیر مسئولانه از منابع ارزشمند را شامل می‌شود. بنابراین مفهوم امنیت دریایی در طول زمان تغییر کرده است. امنیت دریایی مفهومی است که در ابتدا تمرکز «ملی» قوی در قانون دریا بود، که عمدتاً بر حفاظت و یکپارچگی دولت ملت و دفع کشورهای متخاصم متمرکز شده بود، به طوری که تمامیت ارضی حفظ شده و تهدیدات دریایی قادر به خنثی شدن در دریا بوده باشد. شکل متمایز قانون مربوط

به جنگ های دریایی در این زمینه توسعه یافته است. با گذشت زمان، با این حال، امنیت دریایی ابعاد مختلف و گسترده تر را توسعه داده است (Klein and Rothwell, 2010, 22). از نقطه نظر دولت بندری، کنترل دولت بندری در صلاحیت دادگاه های ارضی کشورها است. آن به منزله یک ابزار مکمل کنترل کشتی ها می باشد که در عمل آن دسته از کشتی هایی که به اشتباه توسط دولت پرچم دچار کمبود شده اند را در بر می گیرد. اقدام دولت بندری برای کنترل بر کشتی از مسائل در محدوده خاص است، این موضوع از آن زمان، باعث اقتدار قدرت دولت پرچم به طور سنتی در «اعمال صلاحیت و کنترل خود را در امور اداری، فنی و اجتماعی کشتی که پرچم آن بالا رفته است» شده است. کنترل دولت بندری بعد از صلاحیت دادگاه های دولت بندری که نشانگر صلاحیت دولت بندری به قانون گذاری و یا به دنبال به اجرا درآوردن صلاحیت دادگاه های داخلی است. در حالی که کنترل دولت بندری در مورد شبه جرم و جنایات ارتكابی در کشتی در داخل آب های سرزمینی وجود داشته است، از نظر قوانین بین المللی، صلاحیت دادگاه دولت بندری با وضوح بیشتری به عنوان نگرانی های جلوگیری از آلودگی دریایی تعریف شده است (Varotsi-Christodoulou, 2009, 25). بنابراین امنیت دریایی با فعالیت های مختلفی می تواند تضعیف شود. این فعالیت ها عبارتند از تروریسم، حمل و نقل غیرقانونی سلاح، دزدی دریایی، قاچاق مواد مخدر و قاچاق انسان.

۹- تروریسم بین المللی و امنیت دریایی

در واقع تروریسم به عنوان یکی از شناخته شده ترین حملات مسلحانه در میان چند شکل آن است. علاوه بر این، تروریسم یک استراتژی یا تاکتیک که یک بازیگر ممکن است یا به صورت کامل و دائمی و یا متناوب، به صورت دوره ای و بخشی، یا متغیر بین ترکیب مبارزه سیاسی غیر خشونت آمیز با جنگ چریکی، انتخاب کند. توماس جی. بادی، در مقاله ای با عنوان «تعریف تروریسم بین المللی: یک رویکرد عمل گرایانه» این مفهوم را چنین تعریف می کند: «کاربرد مکرر خشونت با انگیزه سیاسی، با هدف ارعاب، به وسیله عاملان غیردولتی که بر بیش از یک دولت اثر می گذارد. ترور چیزی است که یکی احساس می کند، تروریسم است شمار سیستماتیک و مکرر، از این ترس است» (Badey, 1998, 91).

مشکل این تعریف این است که اولاً دولت‌ها را در زمره عاملان تروریسم بین‌المللی قرار نمی‌دهد و ثانیاً آماج تروریسم بین‌المللی را نیز فقط دولت‌ها می‌داند. فاجعه یازده سپتامبر ۲۰۰۱ درست در زمانی روی داد که کارشناسان روابط بین‌الملل در حال تعریف شکل جدیدی از تروریسم بودند که بر نوعی الهام هزاره گرا و قربانیان انبوه تمرکز داشت. این حملات بلاخیز، تأییدی بر این تلقی بودند و از این رو اسامه بن لادن و شبکه جهانی و تروریست القاعده در صدر مثال‌ها برای تروریسم جدید هستند.

مجسم‌ترین «سناریوهای کابوس» استفاده از کشتی‌ها به عنوان بمب‌های شناور و یا به صورت وسایل نقلیه به عنوان ابزارهای انفجاری است، شاید حتی نوع هسته‌ای آن و یا حملات علیه کشتی‌های مسافری، مانند یک قایق یا کشتی کروز، که به سادگی برای ایجاد حداکثر مرگ و میر، یا غرق شدن کشتی‌ها به منظور ایجاد حداکثر خسارت اقتصادی در نظر گرفته شده‌اند. به عنوان مثال، با مسدود کردن آبراه باریکی مانند تنگه مالاکا یا کانال سوئز می‌توان چنین حملات تروریستی دریایی را به راحتی اجرا کرد (Moller, 2009, 23). برخی از مهم‌ترین وقایع تروریستی دریایی عبارتند از: - برخورد یک قایق انتحاری کوچک پر شده با مواد منفجره توسط القاعده در سال ۲۰۰۰ با ناو یو اس اس کول نیروی دریایی ایالات متحده آمریکا، در خلیج عدن یمن - حمله توسط گروه تروریستی ابوسیف در مقابل کشتی سوپر فری ۱۴ با پرچم فیلیپین، در سال ۲۰۰۴ (power, 2008, 111).

بنابراین تروریسم دریایی ممکن است شامل موارد زیر باشد: حملات بر زیرساخت‌های حیاتی مانند بندرها، سیستم‌های ناوبری دریایی، امکانات نفت و گاز، خطوط لوله زیر آب فرو رفته و کابل‌های ارتباطی و حملات علیه کشتی‌ها (در هر دو بخش عمومی و خصوصی).

با این وجود تروریست‌ها در محیط زیست دریایی (نسبت به خشکی) با چالش‌های خاص مواجه هستند از جمله: - اهداف دریایی نسبتاً کمیاب تر از اهداف زمینی است؛ - نظارت در دریا پوشش کمتر ارائه می‌دهد و پنهان است در مقایسه با نظارت بر روی زمین؛ - جزر و مد، جریان باد، وضعیت دریا، دید و نزدیکی به زمین همگی عوامل مؤثر بر عملیات ترور دریایی می‌باشد؛ - عملیات تروریستی دریایی نیازمند به مهارت‌هایی هستند که به سرعت و یا به راحتی نمی‌توان آن‌ها را کسب کرد، مانند آموزش ویژه در ناوبری ساحلی، خلبانی و اداره

کشتی؛ - تست سلاح و تمرین تکنیک های حمله، پنهان کردن اش در دریا سخت تر و مشکل تر است به نسبت روی زمین؛ - طبیعت منحصر به فرد اهداف دریایی، احتمال کم خسارت بودن و تلفات ثانویه به هدف در نظر گرفته شده و مشکلات در ارتباط با حملات فیلمبرداری در دریا برای تبلیغات تروریستی نیز ممکن است مطلوبیت اهداف دریایی را کاهش دهد (Pelkofski, 2005, 20-22). با وجودی که گفته می شود حملات تروریستی دریایی مشکل تر به اجرا در می آید و به عنوان یک نتیجه، به احتمال زیاد کمتر از انواع دیگر حملات رخ می دهند؛ اما باید توجه داشت که حملات تروریستی دریایی به صورت یک احتمال قابل توجه باقی می ماند و دولت‌ها باید همچنان مراقب باشند.

۱۰- دزدی دریایی، تهدید بین المللی

در دهه اخیر، یکی از مسائل مورد تاکید در معاهدات بین المللی، نگرانی جهانی از افزایش جرایم بین المللی دریایی از جمله تروریسم دریایی، قاچاق مواد مخدر در دریا، قاچاق مهاجرین، راهزنی مسلحانه علیه کشتی‌ها و به ویژه دزدی دریایی است، به طوری که امروزه یکی از مهم ترین چالش‌های جامعه بین المللی و همچنین از جمله مهم ترین موضوعات مورد توجه آن، توسعه فعالیت‌های مجرمانه دزدی دریایی در سواحل سومالی و خلیج عدن و همچنین مقابله با بحران دزدی دریایی و راهزنی مسلحانه و ریشه کن نمودن جرایم همراه آن می باشد (Bueger, 2015, 26).

۱۰-۱- دزدی دریایی و امنیت دریانوردی جمهوری اسلامی ایران

بحران دزدی دریایی و حضور دزدان دریایی در آب‌های بین المللی در سال‌های اخیر به یکی از اصلی ترین بحران‌های پیش روی اقتصاد ایران تبدیل شده است. با توجه به عزم ایران در توسعه ترانزیت دریایی خود و به دست آوردن سهم بیشتری از ترانزیت آب‌های آزاد توجه به موضوع امنیت دریانوردی و بررسی پدیده دزدی دریایی و راه‌های مقابله با آن مورد توجه جمهوری اسلامی ایران به ویژه از سال ۲۰۰۵ قرار گرفته است (سجادپور و عبدالحسینی، ۱۳۹۶، ۳۲).

جمهوری اسلامی ایران با دارا بودن ناوگان بازرگانی بزرگ اعم از کشتی‌های کالا بر و تانکری از تهدیدات دزدی دریایی میثنی نیست و دزدان دریایی تاکنون تعدادی از کشتی‌های ایرانی را تهدید و خدمه آن‌ها را به گروگان گرفته اند. به طور کلی کشور ما هر روز با این مسئله درگیر است و به طور متوسط روزانه یک کشتی جمهوری اسلامی ایران از این منطقه عبور می‌کند و یکی در حال برگشت است. بیش از نود درصد حمل و نقل بین‌المللی در دنیا و بیش از هشتاد درصد صادرات و واردات کشورمان از طریق دریا صورت می‌پذیرد. به علاوه ۱۲۵ میلیون تن از نفت خام ایران از مسیر اقیانوس هند، خلیج عدن و نهایتاً کانال سوئز حمل و نقل می‌شود. بر این اساس، تامین امنیت دریانوردی و تجارت بین‌المللی و حفاظت از ناوگان دریایی کشورمان از جمله دزدان دریایی و راهزنان مسلح، امری حیاتی و حائز اهمیت است. وقتی یک حمله علیه کشتی‌های ما اتفاق می‌افتد، یک اتاق اضطراری و یک تیم مسئول به تعداد هشت نفر وجود دارد که حتی اگر نیمه شب هم باشد و اگر در منزل هم باشند، به شرکت کشتیرانی می‌روند و مرتباً با کاپیتان و خدمه کشتی و یا با ناوهای نظامی در ارتباط هستند که برای کشتی مورد حمله اتفاقی نیفتد و در کم‌ترین زمان تدابیر لازم برای نجات کشتی‌ها را اتخاذ می‌کنند. تحولات دریانوردی و کشتیرانی به خصوص در یک دهه اخیر باعث شده تا ایران به قدرتی تأثیرگذار در این عرصه تبدیل شود. ناوگان نفتکش ایران رتبه چهارم جهانی را از آن خود کرده است (محمدجعفری، ۲۸، ۱۳۹۱).

۱۰-۲- چالش‌های حقوقی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با دزدی دریایی

دولت جمهوری اسلامی ایران در راستای حفاظت از ایمنی کشتیرانی خود و دفاع مشروع در قبال حملات روزافزون دزدان دریایی و سارقان مسلح در سواحل سومالی و خلیج عدن، اقدامات قابل توجهی را به انجام رسانیده است. قبل از پرداختن به قوانین داخلی ایران لازم به ذکر است که ایران علیرغم امضای کنوانسیون ژنو در مورد دریاهای آزاد (۱۹۵۸) و کنوانسیون ملل متحد در مورد حقوق دریاها (۱۹۸۲)، این کنوانسیون‌های بین‌المللی را به تصویب نرسانده و به عضویت آن‌ها در نیامده است و فقط عضو کنوانسیون بین‌المللی علیه گروگانگیری (۱۹۷۹) و کنوانسیون مقابله با اعمال غیر قانونی علیه ایمنی دریانوردی (۱۹۸۲) می‌باشد (کاظمی، ۱۳۹۳، ۵۶). در زمینه حقوق داخلی در ارتباط با بحران دزدی دریایی و مقابله

با آن، قانون مجازات اسلامی ایران در بخش تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ متضمن موادی است که مفاد آن در نگاه اول ممکن است با برخی از مصادیق دزدی دریایی قابل انطباق به نظر برسد، اما باید دقت داشت که این مواد با توجه به سیاق عبارات، ناظر به جرم راهزنی در طرق و شوارع است و ارتباطی با دزدی دریایی و راهزنی مسلحانه علیه کشتی‌ها در دریا ندارد. در اساس، هیچ یک از مواد قانونی مندرج در حقوق موضوعه ایران با تعریف دزدی دریایی وفق ماده ۱۰۱ کنوانسیون حقوق دریاها قابل انطباق نیست و در نتیجه در عرصه حقوق داخلی ابهامات و نواقص فراوانی چه از بعد شکلی و چه ماهیتی برای محاکمه مرتکبان دزدی دریایی و همچنین مجازات آن‌ها وجود دارد و همین نواقص باعث شده که در موارد چندی، دادگاه‌های ایرانی خود را صالح رسیدگی به بسیاری از مصادیق دزدی دریایی ندانسته و از رسیدگی به اتهامات این متهمان خودداری ورزند و اما در حوزه قوانین و مقررات ماهوی نیز فقدان جرم انگاری جرمی مستقل با عنوان دزدی دریایی موجب گردیده که نظام قضایی ایران نتواند ضمانت اجرای متناسب را برای مقابله با دزدی دریایی به کار گیرد (کاظمی، ۱۳۹۳، ۵۶).

در نتیجه بدیهی است با توجه به خلاءهای حقوقی موجود در نظام حقوقی ایران در زمینه جرم انگاری دزدی دریایی از یک سو و الحاق ایران به کنوانسیون و پروتکل مقابله با اعمال غیرقانونی علیه ایمنی دریانوردی (۱۹۸۸) و سایر معاهدات بین المللی مربوطه از سوی دیگر، ضرورت وضع یک قانون خاص در مقابله با بحران دزدی دریایی بیش از پیش احساس می‌شود (تقی زاده، ۱۳۹۲، ۱۹۱). در بعد حقوق بین الملل، اگر چه ایران دو کنوانسیون ۱۹۵۸ و ۱۹۸۲ را تصویب نکرده است ولی تصویب کنوانسیون‌های ۱۹۷۹ و ۱۹۸۹ که از حیث صلاحیت و جرایم احصا شده موسع تر از کنوانسیون‌های سابق می‌باشند حائز اهمیت می‌باشند. کنوانسیون‌های فوق می‌توانند در هر دو حوزه شکلی و ماهوی، مقرراتی را برای اعمال صلاحیت درباره مرتکبان دزدی دریایی و همچنین محاکمه و مجازات آن‌ها فراهم نمایند. علاوه بر آن، شورای امنیت تعهدات مندرج در کنوانسیون‌های ۱۹۵۸ و ۱۹۸۲ در زمینه همکاری با دزدی دریایی و تعقیب و محاکمه آن‌ها به کلیه دولت‌ها و سازمان‌های بین المللی تحمیل نموده و ضمن این که این قطعنامه‌ها در قالب فصل هفتم منشور صادر شده است برای کلیه کشورها لازم الاتباع می‌باشند. باید در نظر داشت شورای امنیت سازمان ملل متحد همچنین در

قطعنامه شماره ۲۰۱۵ مصوب ۲۰۱۱، کشورهای عضو سازمان را به جرم انگاری دزدی دریایی و مقابله با آن در حقوق داخلی شان ملزم می‌نماید (حسین پور، ۱۳۸، ۱۳۹۴). با توجه به اهمیت بالای این موضوع کلیه کشورها از جمله کشور ما در زمینه حقوق داخلی همسو با دیگر کشورها، باید هر چه سریع تر قانون ویژه مجازات دزدی دریایی را به تصویب برساند. گرچه متاسفانه قوانین ملی و داخلی درباره این موضوع در حقوق داخلی کشور ما وجود ندارد اما قوانین پایه دیگری وجود دارد که مراجع عالی قضایی می‌توانند از آن استفاده کنند و حسب مورد باید گفت جرم دزدی دریایی می‌تواند با عناوین عامی مثل آدم ربایی، محاربه، سرقت مسلحانه، قتل و ضرب و جرح و اخلال در امنیت ملی قابل مجازات می‌باشد. بر اساس همین عناوین، می‌توان علیه دزدان دریایی که از سوی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران دستگیر و وارد کشور شده اند، دادخواست تهیه و آنها را محکوم کرد زیرا آنها علیه حاکمیت ملی کشور اقدام مسلحانه کرده اند (حسین پور، ۱۴۰، ۱۳۹۴). به طور کلی ایران با وجود چالش‌های عمده حقوقی در بعد داخلی در زمینه دزدی دریایی باید هر چه سریع تر همسو با دیگر کشورها در زمینه مجازات دزدی دریایی قانون ویژه به تصویب برساند.

۱۱ - سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران

مفاهیم دفاع و امنیت همچنین سیاست، دارای قدمت طولانی هستند، به طوری که برخی از صاحب‌نظران علوم سیاسی علت پیدایش دولت‌ها را در درجه اول دفاع و ارتقای امنیت در جامعه می‌دانند. دفاع و امنیت چیست؟ سیاست دفاعی را چگونه می‌توان تعریف کرد؟ دفاع تدبیری که برای مقاومت در برابر حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و روانی و یا فناوری یک یا چند کشور اتخاذ می‌شود، توانایی‌های بازدارندگی را تقویت می‌کند و بازدارندگی نیز به این توانایی‌ها نیرو می‌بخشد. اما سیاست دفاعی عبارت است از خط‌مشی‌ها و راه کارهای یک دولت، اعم از نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ... برای به کارگیری عناصر قدرت ملی به منظور برقراری امنیت ملی و دفع تهدیدات داخلی و خارجی و رویارویی با حوادث اعم از طبیعی، امنیتی و... (نوروزی، ۴۲۲، ۱۳۸۵).

البته برای سیاست دفاعی تعاریف بسیار متنوع و زیادی ارائه شده است که مفهوم کلی همه آنها یکی است. معهذاً به زبان بسیار ساده می‌توان گفت مجموعه اقدامات و راه کارهای یک دولت برای رفع خطر یا تهدید را «سیاست دفاعی» می‌گویند. اما سیاست دفاعی جمهوری اسلامی چیست؟ و چگونه می‌توان آن را تعریف و تفسیر کرد؟ در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ به عنوان یک سند راهبردی هدف کلان کشور این گونه تعریف شده است: «با اتکاء به قدرت لایزال الهی و در پرتو ایمان و عزم ملی و... در چشم‌انداز بیست ساله، ایران کشوری است توسعه یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه».

همان طور که اشاره شد جمهوری اسلامی ایران باید بتواند در سند چشم‌انداز به یک قدرت منطقه‌ای تبدیل شود. برای تبدیل شدن به یک قدرت منطقه‌ای همه مولفه‌های قدرت باید همپای هم رشد کنند. معهذاً همان طوری که در جهت اقتصادی، علمی و فناورانه و... جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه می‌بایست تبدیل به قدرت درجه یک منطقه شود، در بعد دفاعی و امنیتی نیز این موضوع باید مدنظر قرار گیرد. به اعتقاد نگارنده رسیدن به این مهم نیازمند مقدماتی است که الزامات آن شکل گرفته و ان‌شاءالله می‌تواند به همراه سایر مولفه‌ها رشد و توسعه بیابد و به عنوان یک بازوی قدرتمند در کنار سایر مولفه‌ها عمل کند.

۱-۱- اصول سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران

- قابلیت پاسخ گویی به تهدیدات همه‌جانبه: سیاست دفاعی جمهوری اسلامی باید به گونه‌ای باشد تا بتواند پاسخ گوی تمامی شیوه‌های تهدید علیه نظام مقدس جمهوری اسلامی باشد. امروزه شیوه‌های تهدید علیه جمهوری اسلامی این گونه تعریف می‌شود؛ تهدیدات سخت، تهدیدات نیمه‌سخت، تهدیدات نرم و قدرت بازدارندگی. - ایجاد اختلال در تصمیمات دشمن: اتخاذ روش و سیاستی که بتواند قدرت تصمیم‌گیری دشمن را مختل کند و زمان را از او بگیرد، به طوری که فکر تهدید علیه اهداف ملی را در سر نپروراند از مهم‌ترین ویژگی سیاست دفاعی جمهوری اسلامی است. این موضوع پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ملت ایران بارها مشاهده شده است. پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، کشور ما در چند مرحله به سمت جنگ پیش رفته ولی سیاست‌های مدبرانه رهبر فرزانه انقلاب و توانمندی‌های نیروهای مسلح جمهوری

اسلامی ایران و عدم شناخت دشمن از راهبردهای اصلی نظام، قدرت تصمیم‌گیری را از دشمن گرفته است. - مردمی کردن دفاع: ایده مردمی کردن دفاع توسط حضرت امام خمینی (ره) در دوران جنگ تحمیلی نشان داد که با اتکاء به ملت می‌توان بر ارتش‌های کلاسیک و قدرتمند دنیا پیروز شد. این ایده گرچه به صورت کلاسیک تدوین و به عنوان یک راهبرد نوشته نشده است، ولی این تفکر مبنایی شد که نظام بتواند در تمام طول حیات خود از این دکترین در تحولات و حوادث آینده هم استفاده کند. - دکترین مقاومت: دکترین مقاومت مهم‌ترین و موثرترین راهبرد جمهوری اسلامی ایران از ابتدای پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ملت ایران علیه استکبار بوده است. این شیوه دکترین در واقع جهان‌بینی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در مبارزه با دشمن است. سامانه فکری و اساس بنیاد تفکر جمهوری اسلامی ایران در بحث دفاع «مقاومت» است. مقاومت در واقع یک فرهنگ است. این فرهنگ جهاد و شهادت‌طلبی را ترویج می‌کند. تصویری بسیار زیبا از صحنه نبرد ارائه می‌دهد که در آن شهادت اوج آمال و آرزوی یک انسان می‌شود، این فرهنگ تصویری از پیروزی ارائه می‌دهد که در آن انسان در شرایط خاص شکست نظامی می‌تواند خود را پیروز صحنه جنگ ببیند، در حالی که انسان معتقد به انجام تکلیف است. چه بکشد و چه کشته شود در هر دو صورت پیروز صحنه نبرد است. در واقع انسان یک مأمور است؛ مأمور به انجام وظیفه، این درسی است که شیعه از مولای خود اباعبدالله‌الحسین (ع) در حادثه عاشورا گرفته است. دکترین مقاومت ایران درسی از حادثه عاشورا است.

نتیجه‌گیری

موضوع امنیت پیشینه‌ای به قدمت جهان دارد. در عین حال در هر دوره تاریخی برداشت جدیدی از این مفهوم می‌شود. در آغاز امنیت فقط مستلزم تضمین فیزیکی یک شخص، قبیله یا ملت بود اما با پیشرفت جامعه انسانی، امنیت در یک مفهوم گسترده‌تر و در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... مورد توجه واقع شد. پس از این که امنیت به خصوص امنیت دریایی کشورهای ساحلی را به طور کامل شناسایی نمودیم پی به مسائلی می‌بریم همچون تروریسم دریایی و دزدی دریایی که عوامل تاثیرگذار در برهم زدن آرامش و امنیت می‌باشد. باید به فکر

مقابله با این تهدیدات افتاد تا از بروز مشکلات و مسائل دیگر در کنار این موارد که همراه و پیوسته به امنیت می‌باشد جلوگیری نمود.

ایران در بعد داخلی باید به اصلاح قوانین داخلی و رفع ابهامات و نواقص قوانین حقوقی بپردازد و در بعد بین‌المللی به عنوان یکی از اعضای جامعه بین‌المللی و در قالب همکاری با جامعه بین‌المللی، تاکنون به اعزام نیروی دریایی ارتش خود به منظور گشتزنی و مراقبت از امنیت کشتی‌ها و دریانوردان در آب‌های بین‌المللی پرداخته است. مناطق دریایی تابع نظام حقوقی خاصی هستند که هدف آن، ایجاد نظم و سهولت در تحقق ویژگی‌های کاربردی دریاها مانند: حمل و نقل دریایی، ارتباطات، تحقیقات علمی و ضرورت‌های نظامی و تنظیم مقرراتی در خصوص صلح جویانه از آن‌ها است.

منابع

- ابراهیمی، شهرام، ۱۳۸۷، پیشگیری از جرم در چالش با موازین حقوق بشر، رساله دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- اخباری، محمد و حسن نامی، محمد، ۱۳۸۸، جغرافیای مرز با تاکید بر مرزهای ایران، چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- بوزان، باری، ۱۳۸۱، دولت، مردم و هراس، چاپ اول، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- تقی زاده، ابراهیم، ۱۳۹۲، حقوق حمل و نقل دریایی، چاپ دوم، تهران، انتشارات مجد.
- حافظ نیا، محمدرضا، ۱۳۷۱، همگرایی و مشکلات فراروی آن در خلیج فارس، چاپ اول، تهران، دبیرخانه هشتمین همایش بین المللی خلیج فارس.
- حافظ نیا، محمدرضا، ۱۳۸۵، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، چاپ اول، مشهد، انتشارات پاپلی.
- حسین پور، خسرو، ۱۳۹۴، چالش‌های دزدی دریایی در حقوق بین الملل و ایران، فصلنامه مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوقی، سال نهم، شماره ۳۱.
- روشندل، جلیل، ۱۳۷۳، امنیت ملی و نظام بین‌الملل، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت.
- زارعی، بهادر؛ شاه دوستی، حسین؛ زینی وند، علی، ۱۳۹۳، فرصت‌ها و چالش‌های همگرایی منطقه‌ای در خلیج فارس، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۶، شماره ۴.
- زرقانی، هادی، ۱۳۸۶، عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر نقش و کارکرد مرزها با تاکید بر مرزهای ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره سوم، شماره ۲.
- سجادی‌پور، سیدمحمدکاظم؛ عبدالحسینی، ارغوان، ۱۳۹۶، ایران و تهدید امنیتی دزدی دریایی، فصلنامه سیاست خارجی، دوره ۳۱، شماره ۳.
- صوفی، فریده، ۱۳۹۶، تحلیل حقوق بین الملل دریاها با نگاهی بر جایگاه ایران در زمینه بین الملل، فصلنامه قانون یار، شماره ۴.

- عباسی، ابراهیم؛ نجات، سیدعلی؛ طالبی، صغری، ۱۳۹۵، الگوی امنیتی بازدارندگی در تنگه هرمز و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۵، شماره ۱۷.

- کاظمی، سجاد، ۱۳۹۳، دزدی دریایی و راهکارهای مقابله با آن در حقوق بین‌الملل و ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علم انسانی دانشگاه تهران.

- مجتهدزاده، پیروز، ۱۳۸۰، امنیت و مسائل سرزمینی در خلیج فارس، ترجمه امیر مسعود اجتهادی، چاپ اول، تهران، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

- محمدجعفری، سعید، ۱۳۹۱، دزدان دریایی و نقدی بر خبرنگاری بر مقابله ارتش جمهوری اسلامی ایران با آنان، ماهنامه انجمن روابط عمومی ایران، شماره ۸۲.

-Bueger, Christian (2015), **What is Maritime Security?**, Department of Politics and International Relations, School of Law and Politics, Cardiff University.

- Christodoulou-Varotsi, Iliana (2009), **Maritime Safety Law and Policies of the European Union and the United States of America: Antagonism or Synergy?**, Heidelberg (Germany):Springer.

-Engerer, H. (2009), **Security Economics: Definition and Capacity**. Economics of Security Working Paper. No. 5.

- Glassner, Martin (2004), **political geography**, Pub:Johen Wiley.

-Moller, Bjorn (2009), **Piracy, Maritime Terrorism And Naval Strategy**, Danish Institute for International Studies, Diis Report, No. 2.

-Pelkofski, James (2005), **Before the Storm:Al-Qaeda's Coming Maritime Campaign**, Proceedings, U.S. Naval Institute, Vol. 132, No. 12.

-Power, Jason, (2008), **Maritime Terrorism: A New Challenge for Nationaland International Security**, Barry Law Review, No. 10.

-Rothwell, Donald R. and Natalie Klein (2010), **Maritime Security and the Law of the Sea**, in: Natalie Klein, Joanna Mossop and Donald R. Rothwell,Maritime Security: International Law and Policy Perspectives from Australia and New Zealand, NewYork: Routledge.